SIYOSIY DISKURSNING O'ZIGA XOS XUSUSIYATLARI

Abduxamidova Hilola Dilshod qizi
NamDU mustaqil tadqiqotchisi Ingliz tili fani o'qituvchisi
University of Business and Science

Annotatsiya. Maqolada siyosiy diskursning institutsional muloqot turi sifatidagi asosiy belgilari tahlil qilinadi. Uning maqsadi, adresati, janrlari hamda til vositalari, ya'ni baholovchi leksika, «biz» va «ular» qarama-qarshiligi, metafora, evfemizm va ritorik takrorlar misollar asosida ko'rib chiqiladi. Shuningdek, ishontirish bilan manipulyatsiya o'rtasidagi farq va siyosiy diskursning ommaviy axborot vositalari bilan bog'liqligi yoritiladi.

Kalit so'zlar: siyosiy diskurs, hokimiyat, ishontirish, manipulyatsiya, siyosiy metafora, evfemizm, ritorika, ideologiya.

Diskurs deganda til birliklarining ijtimoiy muhit, muloqot ishtirokchilari va vaziyat bilan birgalikdagi amal qilishi tushuniladi. Shu ma'noda siyosiy diskurs – hokimiyatni qo'lga kiritish, saqlab qolish va uni oqlash maqsadida yuzaga keladigan nutqiy faoliyat majmuidir. T.van Dijk ta'kidlaganidek, siyosiy matnni tahlil qilish, avvalo, undagi hokimiyat munosabatlarini ochib berish demakdir [van Dijk, 2008, 308-b]. Demak, siyosiy diskursda til shunchaki axborot uzatish vositasi emas, balki ijtimoiy ta'sir quroli sifatida namoyon bo'ladi.

Siyosiy diskursning birinchi o'ziga xos belgisi – uning maqsadi. Ilmiy matn bilimni asoslashga, badiiy matn estetik ta'sir ko'rsatishga qaratilgan bo'lsa, siyosiy matn tinglovchini ishontirish, uni ma'lum qarorga yoki harakatga undashga xizmat qiladi. Shu sababli bu yerda dalil bilan bir qatorda hissiyotga murojaat qilish, qadriyatlarga tayanish va obrazli ifodalar keng qo'llanadi. Siyosiy nutqning muvaffaqiyati ko'pincha uning mantiqiy izchilligi bilan emas, tinglovchida uyg'otgan ishonchi bilan o'lchanadi.

Ikkinchi belgi – adresatning ko'p qatlamliligi. Siyosatchi nutq so'zlaganda bir vaqtning o'zida bir necha auditoriyaga murojaat qiladi: zaldagi tinglovchilarga, teleko'rsatuv orqali kuzatayotgan keng ommaga, siyosiy raqiblarga va xorijiy hamkorlarga. P.Chilton bunday holatni siyosiy muloqotning ko'p adresatli tabiati deb izohlaydi [Chilton, 2004, 226-b]. Aynan shu sababli siyosiy matnda bir jumla turli guruhlar tomonidan turlicha talqin qilinadigan darajada umumiy va moslashuvchan tuziladi.

Uchinchi belgi – janrlarning rang-barangligi. Siyosiy diskursga parlament nutqi, saylovoldi dasturi, inauguratsiya nutqi, matbuot anjumani, rasmiy bayonot, siyosiy debat, shiorlar va zamonaviy sharoitda ijtimoiy tarmoqdagi qisqa xabarlar kiradi. Bu janrlar rasmiylik darajasi, hajmi va til vositalari bilan bir-biridan farq qiladi: rasmiy bayonotda qat'iy qoliplar ustun bo'lsa, ijtimoiy tarmoqdagi matnlarda so'zlashuv ohangi, qisqalik va emotsionallik kuchayadi.

Siyosiy diskursning leksik darajadagi eng ko'zga tashlanadigan xususiyati – baholovchi so'zlarning zichligi. «Adolat», «taraqqiyot», «barqarorlik», «islohot» kabi ijobiy bo'yoqdor birliklar hamda «inqiroz», «tahdid», «turg'unlik» kabi salbiy bo'yoqdor birliklar voqelikni oldindan baholangan holda taqdim etadi. Bunday so'zlar ko'pincha aniq mazmunga ega bo'lmasa-da, tinglovchida kuchli hissiy munosabat uyg'otadi va shu bois ular siyosiy ritorikaning tayanch nuqtasi hisoblanadi.

To'rtinchi belgi – «biz» va «ular» qarama-qarshiligi. Siyosiy matnda ijtimoiy makon doimo ikkiga bo'linadi: o'z guruhi ijobiy, qarshi tomon salbiy tasvirlanadi. Bu hodisa ilmiy adabiyotda mafkuraviy kvadrat nomi bilan o'rganiladi: o'z guruhining yutuqlari va o'zganing kamchiliklari bo'rttiriladi, o'z

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

kamchiliklari va o‘zganing yutuqlari esa yashiriladi yoki kamaytiriladi [van Dijk, 2008, 308-b]. Til darajasida bu «biz», «xalqimiz», «barchamiz» kabi birlashtiruvchi olmoshlar hamda «ba’zilar», «ayrim kuchlar» kabi noaniq ko‘rsatkichlar orqali amalga oshiriladi.

Beshinchi belgi – metaforaning faol qo‘llanishi. G.Lakoff va M.Johnson metafora shunchaki bezak emas, balki tafakkur shakli ekanini asoslab berganlar [Lakoff, 1980, 242-b]. Siyosiy nutqda urush metaforasi («korrupsiyaga qarshi kurash»), kasallik metaforasi («jamiyat dardi», «sog‘lom raqobat»), yo‘l va harakat metaforasi («taraqqiyot yo‘li», «yangi bosqich»), qurilish metaforasi («poydevor», «kelajak binosi») ayniqsa keng tarqalgan. Metafora murakkab ijtimoiy jarayonni oddiy va tanish obraz orqali tushuntiradi, ayni paytda unga ma’lum baho ham yuklaydi [Charteris-Black, 2005, 239-b].

Oltinchi belgi – evfemizm va noaniq ifodalarning qo‘llanishi. Noxush voqelik yumshatilgan shaklda beriladi: «narxlarning erkinlashuvi», «xodimlar sonini optimallashtirish», «vaziyatning murakkablashuvi». Bunday birliklar hodisaning salbiy tomonini xiralashtiradi va javobgarlik masalasini ochiq qoldiradi. Xuddi shu maqsadda majhul nisbat va shaxssiz qurilmalar ishlatiladi: «qaror qabul qilindi», «xatoliklarga yo‘l qo‘yilgan» – bu o‘rinda harakat bajaruvchisi ataylab tilga olinmaydi.

Yettinchi belgi – ritorik figuralar va takrorning yetakchi o‘rni. Siyosiy nutq ko‘pincha og‘zaki taqdim etilgani uchun unda tinglovchi xotirasiga mo‘ljallangan vositalar ustun turadi: anafora (jumlalarning bir xil so‘z bilan boshlanishi), uch a’zoli sanash, antiteza, ritorik savol, shiorga aylantirilgan qisqa jumlalar. Bu vositalar fikrni ta’sirchan qiladi va uni ommaviy axborot vositalarida qayta keltirishga qulay shaklga soladi.

Siyosiy diskursni tahlil qilishda ishontirish bilan manipulyatsiyani farqlash muhim ahamiyatga ega. Ishontirishda tinglovchi dalillarni baholab, ongli tanlov qiladi; manipulyatsiyada esa unga to‘liq bo‘lmagan yoki bir tomonlama axborot beriladi, hissiyotdan foydalanib, mustaqil mulohaza yuritish imkoniyati toraytiriladi. N.Fairclough bunday holatlarni tanqidiy diskurs tahlili orqali ochib berishni taklif qiladi: matndagi so‘z tanlovi, grammatik qurilma va nima haqda sukut saqlangani ortida ma’lum ijtimoiy manfaat turadi [Fairclough, 1989, 259-b].

Siyosiy diskursning yana bir muhim belgisi – intertekstuallik va mediatizatsiya. Siyosiy matn oldingi nutqlarga, qonun hujjatlariga, raqib bayonotlariga havola qiladi; ko‘pincha esa u ommaviy axborot vositalari orqali qayta ishlangan, qisqartirilgan va sarlavhaga aylantirilgan holda auditoriyaga yetib boradi. R.Wodak ta’kidlaganidek, zamonaviy siyosat sahnasi ko‘p jihatdan media qoidalariga moslashgan [Wodak, 2009, 252-b]. Shu bois siyosatchilar nutqini dastlab qisqa va iqtibosga qulay jumlalar asosida quradilar.

Siyosiy diskurs milliy-madaniy jihatdan ham farqlanadi. Har bir jamiyatda murojaat shakllari, rasmiylik darajasi, qadriyatlarga ishora qilish usullari o‘ziga xos bo‘ladi. O‘zbek siyosiy nutqida, masalan, murojaatning hurmat ohangi, xalqqa va oilaviy qadriyatlarga bevosita murojaat, ma’naviy-axloqiy tushunchalarga tayanish sezilarli o‘rin tutadi. Bunday farqlarni hisobga olmaslik siyosiy matnlarni tarjima qilishda va xalqaro muloqotda noto‘g‘ri talqinlarga olib kelishi mumkin.

Xulosa qilib aytganda, siyosiy diskurs hokimiyat munosabatlari bilan bevosita bog‘liq bo‘lgan, ishontirishga yo‘naltirilgan, ko‘p adresatli va janr jihatidan rang-barang muloqot turidir. Uning til qurilishida baholovchi leksika, «biz–ular» oppozitsiyasi, metafora, evfemizm va ritorik takrorlar yetakchi o‘rin tutadi. Bu vositalarni bilish nafaqat tilshunos uchun, balki har bir fuqaro uchun ham zarur: u siyosiy matnni tanqidiy o‘qish va unda taqdim etilayotgan voqelikni mustaqil baholash imkonini beradi.

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Charteris-Black J. Politicians and Rhetoric: The Persuasive Power of Metaphor. – Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2005. – 239 p.
2. Chilton P. Analysing Political Discourse: Theory and Practice. – London: Routledge, 2004. – 226 p.
3. Fairclough N. Language and Power. – London: Longman, 1989. – 259 p.
4. Lakoff G., Johnson M. Metaphors We Live By. – Chicago: University of Chicago Press, 1980. – 242 p.
5. van Dijk T.A. Discourse and Power. – Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2008. – 308 p.
6. Wodak R. The Discourse of Politics in Action: Politics as Usual. – Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2009. – 252 p.
7. Шейгал Е.И. Семиотика политического дискурса. – Москва: Гнозис, 2004. – 326 с.

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.